

ZBIGNIEW PRZYGODZKI

Uniwersytet Łódzki

PROCESY TERYTORIALIZACJI PRZEDSIĘBIORSTW – W POSZUKIWANIU ZASOBÓW SPECYFICZNYCH W REGIONIE ŁÓDZKIM

Abstract: Enterprises' Territorisation Processes – Searching for Specific Resources in Lodz Region. The competitiveness of the region depends both on endogenous potential of the region and global processes as external conditions of regional development. The interactions between global and local scale can be explained by observations of international enterprises and their localization choices in the regional space. Using adequate resources (generic or specific), international enterprises implement diverse strategies, which imply their influence and interactions with a given territory. Some of them take part in the processes of *territorialisation* and shape the *entrepreneurship milieux*. Hence, identification and formation of resources that are important both for enterprises and for region, seem to be crucial.

1. Konkurencyjność regionu a procesy globalizacji

Procesy globalizacji wywołują zmiany w systemie społeczno-gospodarczym zarówno ilościowe, jak i jakościowe, wpływając na pogłębianie się współzależności. Liberalizacja przyczynia się do ich ciągłego pogłębiania, natomiast rozwój techniki i technologii czynią globalizację widoczną¹. Są to procesy wielopłaszczyznowe i współzachodzące, dlatego nie należy rozważać zjawisk o charakterze globalnym w oderwaniu od skali lokalnej. Stwierdzenie – myśleć globalnie, działać lokalnie – znajduje definicję w pojęciu globalizacji². Jednostronne rozumienie glo-

¹ B. Liberska, (1998), s. 41-42.

² Termin *globalizacja* może być rozumiany w kilku różnych kontekstach: (1) globalizacja obrazująca paradoks globalizacji, która przynosi wielkie korzyści nielicznym wykluczając lub marginalizując znacznie szersze rzesze ludzi; (2) globalizacja odzwierciedlająca charakter współczesnej komunikacji medialnej; wydarzenia lokalne stają się globalnymi

balizacji jako procesu koncentracji kapitału jest dużym uproszczeniem³. Bauman zauważa, że „integracja i rozdrabnianie, globalizacja i podział terytorialny są procesami komplementarnymi (...) stanowią dwie strony tego samego procesu: nowego podziału władzy, suwerenności i wolności działania. Procesy syntezy i rozproszenia, integracji i rozpadu współzachodzą i przeplatają się wzajemnie”⁴. Glokalizacja jest syntezą pojęć: globalizacji i lokalizacji. Zwraca się uwagę na znaczenie oraz miejsce działań lokalnych w procesie globalizacji, oraz znaczenie, i miejsce procesów globalnych w strategiach rozwoju lokalnego. Bezpośrednimi katalizatorami tych dwóch wymiarów są przedsiębiorstwa, tzw. rodzime, które wchodzi w procesy internacjonalizacji oraz przedsiębiorstwa zagraniczne lokalizujące się w regionie. Globalizacja ponownie odkrywa regiony, jak zauważył Aydalot, czyni to m.in. za pośrednictwem przedsiębiorstw, które działając na rynku globalnym, szukają odpowiedniej dla siebie lokalizacji w przestrzeni regionalnej. Przedsiębiorstwo działając globalnie, działa również lokalnie, wykorzystując w sposób skoordynowany rozproszone geograficznie zasoby lokalne. Przy czym rynek lokalny jest pewnego rodzaju ostoją dla firmy, gwarantem stabilności i trwałości, w odróżnieniu od rynku globalnego – pełnego zmian, niepewności i destabilizacji.

Veltz twierdzi, że rozważając pojęcia globalny i lokalny, nie należy abstrahować od jednego z nich, gdyż „interesujące jest, aby zrozumieć, jak gospodarka globalna zakorzeniona jest, różnymi sposobami, w strukturach terytorialno-historycznych, jak globalny karmi się lokalnym, jednocześnie go przekształcając”⁵. Istnieje ścisły związek między płaszczyzną globalną i lokalną (regionalną), co znajduje potwierdzenie w jednym ze sposobów definiowania konkurencyjności regionów przez pryzmat zlokalizowanych w nich przedsiębiorstw. Konkurencyjność regionów można określić jako „zdolność przedsiębiorstw, przemysłu, a także ponadnarodowych ugrupowań, zlokalizowanych w regionie, wystawionych na międzynarodową konkurencję, do osiągnięcia trwałego i relatywnie wysokiego poziomu dochodu i zatrud-

wskutek możliwości wzajemnego ich powiązania i ujawnienia; (3) globalizacja pojmowana w kontekście współczesnych procesów socjo-kulturowych. Lokalne wartości (przywiązanie do rodzimego terytorium, zwyczajów, kultury, itp.) poddawane są skutecznej erozji ze strony czynników zewnętrznych będących skutkiem globalizującego się świata; jednostki i zbiorowości terytorialne zostają zatem „usytuowane” między swymi prywatnymi ojczyznami a systemem światowym, czerpiąc jednocześnie impulsy rozwojowe/destrukcyjne z obydwóch tych struktur. Ś. Michalczyk (2002).

³ Z. Bauman (2000), s. 85.

⁴ Tamże, s. 84.

⁵ G. Benko (1998), s. 70.

nienia”⁶. Konkurencyjność to zatem pewien zbiór cech, określonych jako zdolność do:

- generowania wysokiego poziomu zatrudnienia;
- wzrostu poziomu wydajności pracy;
- trwałego wzrostu poziomu życia społeczności regionu;
- osiągnięcia sukcesu w rywalizacji gospodarczej;
- przystosowywania się do zmieniającego się otoczenia;
- bycia innowacyjnym;
- generowania i wykorzystania zasobów strategicznych.

Globalizacja sprawia, że dostępność tradycyjnych czynników lokalizacji przedsiębiorstw w skali regionu czy nawet kraju, jest zbliżona. Jednak przedsiębiorstwa dokonują wyborów lokalizacyjnych, a zatem atrakcyjność regionów jest w pewien sposób zróżnicowana. Atrakcyjność pojmowana jako zespół pewnych przewag lokalizacyjnych (dopasowanie podaży zasobów regionu do potrzeb przedsiębiorstw). Jest to pojęcie związane z zasobami regionu, zdeterminowane statycznie. Umiejętność egzemplifikacji różnorodności i unikalności zasobów, będzie budować atrakcyjność regionu, czyli jego potencjał konkurencyjny. Natomiast ich komercjalizacja (zamiana na aktywa) będzie stanowić o konkurencyjności przedsiębiorstw i regionu. To globalizacja sprawia, że podstawowym czynnikiem konkurencyjności przedsiębiorstw staje się jakość terytorium⁷. Terytorium jest źródłem powstawania przewag lokalizacyjnych dla przedsiębiorstw, generując ich przewagi konkurencyjne. Jak zauważa Porter, w erze globalizacji paradoksalnie, „geograficzna koncentracja czołowych firm w poszczególnych krajach wyrażnie wskazuje na znaczenie lokalizacji w konkurencji”⁸. Lokalizacja wpływa na przewagę konkurencyjną przez swoje oddziaływanie na wzrost efektywności gospodarowania.

2. Strategiczne zasoby regionu

Przedsiębiorstwa mogą osiągnąć przewagę konkurencyjną wykorzystując odpowiednie zasoby. „Zasobami nazywamy wszystko to co pozostaje w dyspozycji przedsiębiorstwa, a może wpływać na jego funkcjonowanie. Natomiast potencjałem konkurencyjności są te zasoby, którymi przedsiębiorstwo powinno dysponować, aby móc wykorzystać

⁶ I. Pietrzyk (2000), s. 20.

⁷ J.-L. Guigou (1998), s. 11.

⁸ M. Porter (2001), s. 400.

wać je dla budowania, utrzymywania i umacniania swojej konkurencyjności”⁹. W ramach tzw. nowej szkoły zarządzania strategicznego (*szkoły zasobowej*) sformułowano podstawowe postulaty (warunki), jakie powinien spełniać dany składnik kapitału (w tym także kapitału niematerialnego), aby być *zasobem strategicznym* przedsiębiorstwa¹⁰:

- musi tworzyć wartość dla klienta/przedsiębiorstwa (*valuable*);
- musi rzadko występować (*rare*);
- musi być trudny do imitacji (*imperfectly immitable*);
- musi być możliwy do zatrzymania w przedsiębiorstwie przez dłuższy czas;
- nie może mieć strategicznych substytutów.

Zasobami strategicznymi dla przedsiębiorstwa zagranicznego, z punktu widzenia regionu, mogą być zarówno tzw. zasoby *generyczne* jak i *specyficzne*¹¹. Firmy transnarodowe, wykorzystując swój zasięg i siłę, poszukują dwóch podstawowych elementów w przestrzeni: po pierwsze, rynków zbytu dla swoich produktów i usług, po drugie, takich zasobów, które umożliwiłyby im uzyskanie przewagi konkurencyjnej. To, jaki rodzaj zasobów buduje potencjał konkurencyjny firmy, jest uzależnione od przyjętej strategii działania przedsiębiorstwa i etapu rozwoju, w którym znajduje się terytorium wybrane jako miejsce jego lokalizacji. Colletis i Pecquer wyróżniają trzy typy trajektorii rozwoju terytorium: proces tworzenia skupisk, specjalizacji, i specyficzności regionu¹².

Przedsiębiorstwa wykorzystujące zasoby generyczne, jako zasoby strategiczne, zazwyczaj w minimalny sposób przyczyniają się do rozwoju terytorium, nie angażują się w rozwój i nie budują trwałych więzi z terytorium. Jak wskazuje Pietrzyk stosują tzw. strategię niską (prymitywną)¹³. Przedsiębiorstwa bazujące tylko na strategii obniżania kosztów przez wykorzystywanie tradycyjnych zasobów (generycznych), tylko w ograniczonym zakresie i czasie mogą wpływać na wzrost konkurencyjności regionu. Ich strategię, skierowane do wewnątrz, w znacznym stopniu ograniczają możliwości i potrzeby budowania związków z otoczeniem, definiując tym samym wysoki stopień swojej niezależności lokalizacyjnej i mobilności przestrzennej.

⁹ M. J. Stankiewicz (2002), s. 103.

¹⁰ Szerzej: A. Fazlagić (2004).

¹¹ I. Pietrzyk (2000), s. 29.

¹² Szerzej A. Jewtuchowicz (2004), s. 350-353, za G. Colletis, J-P. Gilly i in., *Construction territoriale et dynamiques Economiques*. Sciences de la Societe, 1999, nr 48 i B. Pecquer, *Le developpement local; pour une economie des territoires, de production*, Revue d'Economie Regionale et Urbaine, 1999, nr 3.

¹³ I. Pietrzyk (2000), s. 30.

Przedsiębiorstwa, których podstawą budowania przewagi konkurencyjnej są aktywa specyficzne¹⁴, w sposób czynny i świadomy uczestniczą w rozwoju regionu przez tworzenie nowych zasobów specyficznych. Taka strategia działania przedsiębiorstw, zwana wysoką, wpływa na podwyższenie potencjału konkurencyjnego regionu. Przy czym to cechy regionu wyznaczają konkurencyjność zlokalizowanych w nim podmiotów gospodarczych, czyli determinują reguły działania lokalnych podmiotów i w pewnym stopniu ukierunkowują strategię firm zewnętrznych, lokalizujących się w regionie. W skali lokalnej wykształcają się różne formy organizacji produkcji o silnych związkach terytorialnych, które, jak wskazuje Maillat, włączone są również w działania w skali globalnej. „(...) skala lokalna wspiera skalę globalną poprzez proces terytorializacji”¹⁵. Perrin charakteryzując pojęcie terytorializacji w odniesieniu do podmiotów gospodarczych, wskazuje, że identyfikowanie się przedsiębiorstw z realiami lokalnego otoczenia, świadomość bycia fragmentem lokalnej przestrzeni jest ważnym elementem akumulacji lokalnych (specyficznych) zasobów, a w konsekwencji może przesądzać o rozwoju regionu¹⁶. Proces terytorializacji należy rozpatrywać z dwóch punktów widzenia, jako proces:

- umożliwiający firmom zewnętrznym zintegrowanie się z lokalnymi aktorami i współuczestniczenie w organizacji środowiska przedsiębiorczości i kreowaniu zasobów specyficznych;
- sprzyjający umiędzynarodowianiu się firm lokalnych, dzięki występowaniu tzw. zjawiska noszenia (ang. *piggy-back*, franc. *portage*)¹⁷.

Zasoby generyczne cechuje powtarzalność w przestrzeni, w dłuższej perspektywie nie są one dla niej wyróżnikiem, gdyż mogą istnieć niezależnie od danego terytorium. Są one zewnętrznym czynnikiem rozwoju, ponieważ są niezależne od stopnia organizacji środowiska przedsiębiorczości. Natomiast w odróżnieniu od nich zasoby specyficzne mogą na trwałe zróżnicować przestrzeń, wyznaczyć niepowtarzalność miejsca. Jak wskazuje Jewtuchowicz „zasoby specyficzne istnieją tylko jako potencjalne i powstają w przypadku połączenia strategii aktorów w momencie pojawienia się nowego, szczególnego pro-

¹⁴ Różnica między zasobami i aktywami polega na tym, że zasoby są czynnikami potencjalnymi, aktywa zaś czynnikami używanymi, wykorzystywanymi i są przedmiotem gry rynkowej. Szerzej: A. Jewtuchowicz (2004), s. 353.

¹⁵ D. Maillat (2002), s. 1.

¹⁶ J. C. Perrin (1995), nr 1.

¹⁷ Są to działania polegające na tym, że wybrane przedsiębiorstwo, najczęściej MSP, jest „przenoszone” za granicę dzięki wsparciu dużego przedsiębiorstwa, które pozwala mu skorzystać ze swej sieci międzynarodowej. Szerzej: O. Torres (2004), s. 28.

blemu do rozwiązania, są więc ściśle związane z czasem i konkretną przestrzenią, nie mogą być więc powielone w innym miejscu¹⁸. Zasoby te wynikają ze specyfiki lokalizacji, charakterystyki terytorium i aktorów uczestniczących w lokalnej grze.

Charakterystyki dotyczące zasobów strategicznych przedsiębiorstwa są zbieżne z właściwościami, jakie charakteryzują zasoby specyficzne regionu. Można więc założyć, że jeśli istnieją zasoby specyficzne w regionie to są one jednocześnie potencjalnymi zasobami strategicznymi dla przedsiębiorstw. Jeśli natomiast przyjmiemy, zgodnie z wyżej prezentowaną definicją, że konkurencyjność regionu można określić przez pryzmat konkurencyjności firm w nim zlokalizowanych, to zasoby te będą także zasobami strategicznymi regionu.

3. Strategie dużych firm a procesy terytorializacji – wstęp do badań

Wyniki dotychczasowych badań prowadzonych w Zakładzie Ekonomiki Regionalnej i Ochrony Środowiska Uniwersytetu Łódzkiego, na terenie woj. łódzkiego, wśród małych i średnich przedsiębiorstw i instytucji otoczenia przedsiębiorczości, pozwalają sformułować ogólny wniosek, że region buduje swoją pozycję konkurencyjną bazując tylko na zasobach generycznych. Przedsiębiorstwa wykorzystują szeroko dostępne zasoby tradycyjne, które jednak trudno określić, w dłuższej perspektywie, mianem strategicznych dla regionu. Wydaje się, że z punktu widzenia poziomu rozwoju terytorialnego, woj. łódzkie jest na etapie procesu tworzenia skupisk (aglomeracji). Terytorium rozwija się przez skupienie działalności i powstające w związku z tym korzyści aglomeracji. W regionie nie zidentyfikowano jeszcze środowisk przedsiębiorczości zdefiniowanych m.in. przez funkcjonowanie sieci współpracy między aktorami sceny lokalnej¹⁹. Istnieje niski poziom kapitału społecznego²⁰, będący podstawą budowy zaufania, wspólnych porozumień oraz w konsekwencji specjalizacji i niepowtarzalności (specyficzności) lokalnego środowiska.

W świetle przedstawionych rozważań interesujące jest jednak, jak zachowania (strategie) dużych przedsiębiorstw zagranicznych mogą wpływać na rozwój regionu i jego konkurencyjność. Istotne jest udzie-

¹⁸ A. Jewtuchowicz (2004), s. 353.

¹⁹ Szerzej: Z. Przygodzki (2003), s. 228-242.

²⁰ Szerzej: Z. Przygodzki (2004), s. 243-252.

lenie odpowiedzi na pytanie: czy i ewentualnie w jaki sposób duże inwestycje zagraniczne mogą zainicjować przejście do kolejnej fazy rozwoju terytorium – specjalizacji, a następnie budowania specyficzności miejsca. Dlatego celem obecnie prowadzonych badań pt. *Proces terytorializacji dużych przedsiębiorstw i jego znaczenie dla rozwoju regionu*, jest identyfikacja czynników, które prowadzą i ułatwiają inicjowanie procesów terytorializacji przedsiębiorstw²¹.

Aby zrealizować tak sformułowany cel przyjęto, że strategię dużych firm zagranicznych lokalizujących się w regionie mają wpływ na konkurencyjność regionu. Ich zachowania mogą budować i integrować środowiska przedsiębiorczości, ale także wspierać rozwój tzw. środowisk umiędzynarodowiających²². Kolejnym założeniem jest to, że rodzaj działalności przedsiębiorstwa (sektor) i stopień jego samodzielności decyduje o jego strategii. Przyjęto, że zachodzi pewna prawidłowość w odniesieniu do stopnia samodzielności podmiotu. Wielkość udziału kapitału zagranicznego w przedsiębiorstwie wpływa mianowicie na stopień jego terytorializacji (im większy udział kapitału zagranicznego, tym mniejsza skłonność do realizacji tzw. strategii wysokiej). Tym samym sformułowano również tezę, że duże przedsiębiorstwa zagraniczne mogą zaangażować się w proces budowania zasobów specyficznych regionu, które w konsekwencji sprzyjają procesom terytorializacji. W procesie tworzenia tych zasobów wspólnie z podmiotami prywatnymi dużą rolę odgrywa również sektor publiczny, organizacje otoczenia i wspierania przedsiębiorczości. Niewątpliwie duże znaczenie w odniesieniu do organizacji środowisk przedsiębiorczości, kreowania tzw. korzystnej atmosfery do robienia biznesu, a także przyciągania inwestycji zagranicznych i kształtowania odpowiedniego wizerunku terytorium w oczach inwestorów mają władze publiczne. Dlatego interesujące jest zbadanie wpływu zachowań tych podmiotów i działań przez nich podejmowanych, w odniesieniu do zachowań inwestorów zagranicznych i przyjmowanych przez nich strategii działania.

Tak zarysowany cel badawczy, podstawowe problemy i tezy weryfikowane są przez badania prowadzone w wybranych przedsiębiorstwach zagranicznych działających na terenie woj. łódzkiego, w formie

²¹ Temat realizowany w ramach projektu badawczego KBN nr 2H 02C 022 25 pt. *Przedsiębiorczość, konkurencyjność i rozwój regionów*, pod kier. A. Klasika.

²² Środowisko umiędzynarodowiające, za O. Torres'em należy rozumieć jako układ stałej współpracy, w której lokalni aktorzy prowadzą wspólne działania w celu wytworzenia dynamiki umiędzynarodowiania dążąc do jednoczesnego wzmocnienia dostępności przedsiębiorstw lokalnych do płaszczyzny globalnej oraz atrakcyjności terytorium na arenie międzynarodowej. Szerzej O. Torres (2004).

pogłębianych studiów przypadków połączonych z realizacją wywiadów kwestionariuszowych. Szczegółowe wyniki zostaną opracowane i opublikowane po zakończeniu badań.

Literatura

- Bauman Z., 2000, *Globalizacja*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Benko G., 1998, *La science regionale*. Serie Que sais-je? PUF.
- Fazlagić A., 2004, *Zarządzanie wiedzą w sektorze publicznym*. <http://www.fazlagic.egov.pl/artukul.php> z 02.05.
- Guigou J-L., 1998, *Le Monde*, 28 marca.
- Jewtuchowicz A., 2004, *Budowa konkurencyjności regionów. Rozważania na temat dynamiki rozwoju terytorialnego*, [w:] *Gospodarka lokalna i regionalna w teorii i praktyce*, R. Brol (red.). Prace Naukowe AE we Wrocławiu nr 1023, Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław.
- Liberska B., 1998, *Procesy globalizacji i regionalizacji w gospodarce światowej*, [w:] *Globalizacja gospodarki światowej i integracja regionalna*. Komitet Prognoz „Polska w XXI wieku” przy Prezydium PAN, Dom Wydawniczy „Elipsa”, Warszawa.
- Maillard D., 2002, *Globalizacja, terytorialne systemy produkcyjne i środowiska innowacyjne*. Rector's Lectures, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków.
- Michalczyk S., 2002, *Media lokalne w komunikacji społecznej*. Referat na międzynarodową konferencję naukową pt: *Regionalne i lokalne media w społeczeństwie wielokulturowym*. http://oportel.pl/konferencja/doc/michalczyk_stanislaw.doc
- Perrin J. C., 1995, *Dynamika przemysłowa a rozwój lokalny. Bilans w kategoriach środowisk*. Studia Regionalne nr 1, AE w Poznaniu, Poznań.
- Pietrzyk I., 2000, *Konkurencyjność regionów w ujęciu Komisji Europejskiej*, [w:] *Polityka regionalna i jej rola w podnoszeniu konkurencyjności regionów*, M. Klamut, L. Cybulski (red.). Wrocław.
- Pietrzyk I., 2000, *Polityka regionalna Unii Europejskiej i regiony w państwach członkowskich*. PWN, Warszawa.
- Porter M., 2001, *Porter o konkurencji*. PWE, Warszawa.
- Przygodzki Z., 2003, *Środowisko przedsiębiorczości – współpraca i konkurencja na przykładzie badań w województwie łódzkim*. Prace Naukowe AE we Wrocławiu, „Gospodarka lokalna w teorii i praktyce” nr 979, Wrocław.
- Przygodzki Z., 2004, *Kapitał społeczny w województwie łódzkim – próba określenia stanu*. Prace Naukowe AE we Wrocławiu, „Gospodarka lokalna w teorii i praktyce” nr 1030 Wrocław.
- Stankiewicz M. J., 2002, *Konkurencyjność przedsiębiorstwa. Budowanie konkurencyjności przedsiębiorstwa w warunkach globalizacji*. Wyd. „Dom organizatora”, Toruń.
- Torres O., 2004, *Lokalna globalizacja czy globalna lokalizacja, rozważania na temat globalizacji*, [w:] *Wiedza, innowacyjność, przedsiębiorczość a rozwój regionów*, A. Jewtuchowicz (red.). Wyd. UŁ, Łódź.